

15. Особиста справа Б. П. Осташенка-Кудрявцева // Архів Харківського державного технічного університету радіоелектроніки. Опис 54. Пак. 2. Спр. 63.

16. Бочков М. В. Харківський геодезичний та землепорядний інститут // Записки Харківського геодезичного та землепорядного інституту. — Харків, 1927. — С. 3–18.

О. В. Дрвчек, Л. А. Савенок

УКРАЇНОЗНАВЕЦЬ З ПОДІЛЛЯ

Життя і творча спадщина відомого українського вченого-славіста, етнолога, бібліографа та історика Костя Олександровича Копержинського (1894–1953) залишаються мало відомими широкому загалу. Поодинокі і фрагментарні згадки про нього містяться в окремих працях [1], в невеликих розвідках з нагоди 10-річчя смерті дослідника та в студіях про працю К. Копержинського в царині бібліографії й книгознавства [2]. Остання «Українська літературна енциклопедія» згадує про вченого, але припускається прикрий помилок [3]. Невеличка розвідка про одеський період життя дослідника ситуації не змінює [4].

Між тим для дослідження творчого доробку, життя і діяльності вченого існує в цілому достатня джерельна основа. Насамперед, це особистий архів вченого, який зберігається в Публічній бібліотеці імені М. Салтикова-Шедрина в Санкт-Петербурзі і налічує 777 справ [5]. До цього часу він практично залишається поза увагою дослідників, проте в ньому є не лише матеріали про творчу і службову діяльність К. Копержинського, але й зберігається низка його цікавих наукових рукописів. Це дослідження з історії української, російської, білоруської, болгарської, чеської літератури, а також з історії, мовознавства, етнології і фольклору України.

Окремі відомості про дослідницьку та науково-організаційну роботу К. Копержинського містяться в фондах Наркомату освіти ЦЛАВО України, Інституту рукопису НБУВ та інших архівосховищах.

Народився Кость Олександрович 22 жовтня (4 листопада) 1904 р. в с. Глібове на Поділлі (тепер Нововишицького р-ну Хмельницької обл.) в родині сільського вчителя. По закінченні в 1918 р. слов'яно-руського відділення Петроградського університету повернувся в Україну. Наукову підготовку в університеті К. Копер-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

жинський пройшов під керівництвом видатного знавця стародавньої української літератури, палкого українського патріота академіка В. Перетця. Значний вплив на молодого вченого мав також український етнолог академік М. Сумцов.

На батьківщині К. Копержинський спочатку викладав в середній школі, а згодом взяв активну участь в розбудові Кам'янець-Подільського університету: був професорським стипендіатом, а протягом 1921–22 рр. — доцентом і професором кафедри історії української літератури [6].

Після закриття Кам'янець-Подільського університету, прагнучи продовжити наукові дослідження під керівництвом академіка В. Перетця, молодий професор переїхав до Петрограду. Наступні роки його життя (з жовтня 1922 по жовтень 1925) були надзвичайно насиченими і плідними. Він отримав посаду наукового співробітника II-го розряду, а з 1924 р. — I-го розряду в Науково-дослідному інституті літератури при Петроградському університеті. У цей період з'явилися перші друковані праці дослідника з історії української культури: «Острозька друкарня в Острозі та в Декмані після Берестейської війни, її видання та діячі» [7] і «Магічно-акробатичні і пантомімічні вистави на Україні в другій половині XVIII—на початку XIX ст.» [8]. Вже ці невеличкі розвідки приваблюють звертанням автора до нових сюжетів в історії української культури і ретельним опрацюванням нових джерел.

У Петрограді Кость Олександрович викладав мову і літературу в середніх та вищих навчальних закладах, активно співробітничав в Товаристві дослідників української історії, мови та письменства, де виконував обов'язки секретаря і вивчав історію української літератури XVI–XIX ст. під керівництвом академіка В. Перетця. Так, в 1923–25 рр. науковець зробив більше десяти доповідей на засіданнях Товариства, в яких загальний частину зібраних в архівах і бібліотеках Петрограда, Москви і Кам'янця-Подільського матеріалів. Ці доповіді, зокрема присвячені аналізу розвитку української літератури на Поділлі в першій половині XIX ст., оглядам розвитку українського театру [9], споминам про академіка М. Сумцова, були схвально зустрінуті відомими вченими — академіком В. Перетцем, членами-кореспондентами РАН Д. Абрамовичем, В. Адріановою-Перетц, А. Ляшенком і Б. Молзалецьким [10].

З вересня 1925 по вересень 1928 року молодий, але вже досвідчений вчений і педагог жив і працював в Одесі. В одеському ІНО,

професором якого К. Копержинського було обрано в 1926 р., вчений викладав курси історії революційного руху, етнології, історії української мови і літератури. Одночасно в 1926–28 рр. К. Копержинський завідував українським відділом (кабінетом) Центральної наукової бібліотеки (нині це ЦНБ університету) і, натхненно взявшись за справу впровадження української мови, викладав її та українознавство на численних педагогічних курсах, в гуртках українізації для викладачів і співробітників вузів Одеси, робітників закладів культури тощо [11]. Копержинський із завзяттям брав участь в науковому і культурному житті Одеси і всього Півдня України. Його було обрано членом Одеської комісії краєзнавства та Одеського наукового при ВУАН товариства, де він зробив низку змістовних доповідей. Чимало сприяв налагодженню співробітництва одеських українознавців з академічними установами, керованими М. Грушевським. Кость Олександрович був активним членом одеського Українського бібліографічного товариства, діяльність якого найбільшою мірою відповідала дослідницьким уподобанням вченого: постійно виступав з бібліографічними оглядами (частину з них було згодом опубліковано), редагував «Записки» Товариства, брав участь в святкуванні ювілеїв академіків С. Єфремова, М. Грушевського тощо. Разом із М. Слабченком, М. Гордієвським, В. Герасименком, А. Музичкою та іншими вченими і громадськими діячами К. Копержинський перетворив в середині 1920-х рр. Одесу на один з осередків (сучасники називали її «вогнищем») української науки і культури.

У ці роки К. Копержинський опублікував більше 30 наукових праць (серед них — одну з найкращих своїх етнологічних праць «Обжинки» [12]) та огляд літературознавчих праць [13], що набув широкого визнання.

Саме на цей час припала й публікація двох фундаментальних праць з історії українського театру XVIII–XIX ст. — «Театральне та музичне життя на Поділлі наприкінці XVIII та в перші три десятиліття XIX ст.» (1926) та «З історії театру на Чернігівщині (1750–1830)» (1928). Фактично, К. Копержинський першим розпочав дослідження історії українського театру кінця XVIII–початку XIX ст. Продовжував вчений і вивчення історії давньої української літератури. У 1926 р. вийшла друком, підготовлена за архівними матеріалами Поділля, цікава праця «Український письменник XVI століття Василь Сурозький». В одеський період життя К. Копержинський написав декілька краєзнавчих праць. Так, в «Огляді видань Одеського наукового

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

при ВУАН товариства» вчений (на основі дослідження викладацьких студій академіка М. Є. Слабченка) першим висловив думку про існування в Одесі нової школи дослідників соціально-економічної історії Півдня України. «Узагальнюючи цілу роботу товариства. — наголошував Кость Олександрович. — можна сказати, що Одеське наукове при ВУАН товариство має всі дані для того, щоб зайняти перше місце на Степовій Україні як дійсно наукова організація» [14].

У змістовних працях «Бібліографічні уваги до історії української книги в Одесі 80–90-х років XIX ст.» (1927 р.) та «М. Комаров у суперечності з цензурою наприкінці 80-х і на початку 90-х років» (1929) на основі копітного вивчення архівних джерел, зокрема і втраченого на сьогодні особистого архіву М. Комарова, К. Копержинський подав докладну історію української книги в Одесі в останні десятиріччя XIX ст. і навів перелік заборонених царською цензурою книг за 1879–1912 рр., яких нарахував 89. Серед них значилися твори Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського і Б. Грінченка, а також деякі українські переклади творів О. Пушкіна і М. Некрасова. На основі опрацювання архіву М. Ф. Комарова Кость Олександрович підготував і вмістив в відомому часописі «Україна» статтю про боротьбу цього відомого діяча з царською цензурою [15].

У 1928 р. на запрошення академіка М. Грушевського вчений переїхав до Києва, де працював у гуманітарних установах ВУАН: дійсним членом Науково-дослідної кафедри історії України в відділі примітивної культури і народної творчості, керував Комісією нової історії, читав для аспірантів напрочуд цікавий курс порівняльної етнографії в зв'язку з історією слов'ян. У 1930–33 рр. вчений працював у київській філії Науково-дослідного інституту Т. Шевченка (тепер Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України) як дійсний член, керівник секції літератури феодальної епохи та фольклору, керівник бібліографічної комісії та секції методики та історії літературної критики. Одночасно він співробітничав з кафедрою етнографії ВУАН та працював консультантом у Всенародній бібліотеці України (тепер Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України).

Протягом 1929–33 рр. К. Копержинський видрукував не менше 15 статей, оглядів, рецензій і повідомлень, виголосив низку доповідей в академічних установах і підготував для публікації ряд праць, але через згортання політики «українізації» вони вже не дійшли до друкарського верстата. З них і за своїм змістом, і за

громадсько-політичним значенням варто відзначити ґрунтовну працю про громадсько-політичну діяльність М. Драгоманова на зламі 60–70-х рр. XIX ст. та аналіз його епістолярію [16, 17]. Увагу сучасних етнологів приверне й об'ємний твір (5 авторських аркушів) про новорічні господарські та обрядові звичаї слов'ян. Вони мали складати частину великої роботи про господарські сезони [18]. На жаль, цьому задумові не судилося бути реалізованим.

Сталінський погром української науки знову змусив К. Копержинського переїхати до Ленінграду, але там його 1934 р. було засуджено за «український буржуазний націоналізм» й заслано на Північ. Після звільнення і короткого вчителювання в Курській області Кость Олександрович переїхав до Іркутська. Там у 1937–45 рр. працював в Педагогічному інституті та Університеті, де завідував кафедрами російської мови та слов'янознавства і отримав підтвердження вченого звання професора. Проте це ще не означало «відпущення гріхів», і московські чиновники не дозволили відомому вченому повернутися в Україну. Тому з 1945 р. до кінця свого тернистого земного шляху (впокоївсь Кость Олександрович 18 березня 1953 р.) він працював професором кафедри слов'янських літератур Ленінградського університету. З середини 30-х рр. практично всі українознавчі праці дослідника залишились у шухляді.

Певна юридична реабілітація прийшла до українського вченого лише після смерті, а от повернення його праць навці та культурі України ще попереду. Українознавча спадщина Костя Олександровича — опублікована і неопублікована — нараховує понад 50 рукописів з історії, культурології, літературознавства, історії літератури і театру, бібліографії та етнології. Вона відзначається змістовною і переважно архівною джерельною базою, ґрунтовним її аналізом та оригінальними висновками й до сьогодні значною мірою не втратила свого наукового значення.

1. Див.: Історія АН УРСР. — К. 1967. — Кн. I. — С. 401; Історія української літератури. — К., 1971. — С. 19.+

2. Сафонов Г. И. К. А. Копержинский: (К 10-летию со дня смерти) // Славянская филология: Сб. ст. — Л., 1964. — С. 130–135; Гуменюк М. П., К. С. Копержинський — бібліограф і книгознавець // Формування і використання бібліотечних фондів. — К., 1984. — С. 114–121.

3. Українська літературна енциклопедія. — Т. 2. — К., 1990. — С. 560.

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

4. Савенок Л. А. К. Копержинський і Олеса (До 100 річчя з дня народження вченого) // Одесі — 200. Матеріали міжнародної наукової конференції. — Одеса, 1994. — С. 73–79.

5. Рукописний відділ Публічної бібліотеки ім. М. Салтикова-Шелдіна / Санкт-Петербург, Росія (Дали — РВ ПБС). Ф. 1006.

6. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 3576. Арк. 1–2.

7. Копержинський К. Магічно-акробатичні і пантомімічні вистави на Україні в другій половині XVIII на початку XIX ст. // Україна. — 1924. — Кн. 3. — С. 53–61. Рукопис виявлено: ІР НБУВ. — Ф. Х. № 330881: Праця отримала схвальну рецензію: ВУАН. Записки Істор.-філ. відділу. — К.: ВУАН, 1925. — Кн. V. — С. 223.

8. Копержинський К. Острозька друкарня в Острозі та в Держмані після Берестейської війни, її видання та діячі // Бібліографічні вісті. — 1924 — Січень-березень. — № 1–3. — С. 68–74.

9. Санкт-Петербурзьке відділення Архіву Російської академії наук. Ф. 242. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 3–4.

10. Звідомлення Товариства дослідників української історії, письменства та мови в Ленінграді за перше п'ятиріччя (1922–1926). — К., 1927. — С. 12–15:

11. РВ ПБС. Ф. 1006. Спр. 1. Арк. 2–3:

12. Копержинський К. Обжинки: Обряди збору врожаю слов'янських народів нової доби розвитку. — Одеса, 1926.

13. Його ж. Українське наукове літературознавство за останнє десятиліття. 1917–1927 рр. — К., 1928.

14. Його ж. Огляд видань Одеського наукового при ВУАН товариства // Записки Українського бібліографічного товариства в м. Одесі. — Ч. 1. — Одеса, 1928. — С. 37.

15. Його ж. М. Ф. Комаров в суперечках з цензурою наприкінці 80-х і на початку 90-х років // Україна. — 1929. — Грудень (№ 38).

16. Його ж. Громадсько-політична тактика М. Драгоманова в 60-х і в першій половині 70-х рр. // Україна. — 1930. — Січень-лютий, березень-квітень. — № 39–40.

17. Його ж. Листи М. Драгоманова до Ол. Скребицького з 1886–89 років // Україна. — 1930. — Травень-червень. — № 41.

18. Його ж. Господарчі сезони / З історії новорічного циклу / Машинопис, 47 арк. // ІР ЦНБ ім. В. Вернадського НАН України. Ф. Х № 30844.